

Б. В. Погріщук,
доктор економічних наук,
В. І. Мельник,
доктор економічних наук,
В. М. Пилявець,
Вінницький інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

ІННОВАЦІЇ ЯК ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Здатність до ефективного розвитку промисловості базується на конкретних перевагах кожного підприємства. Основою створення таких переваг в сучасних умовах є можливості, що несе в собі науково-технічний прогрес та застосування його надбань на практиці. Відтак, інноваційний характер відтворювальних процесів сучасної економічної системи зумовлює перехід усіх складових національного господарського комплексу на новий тип розвитку, що, у свою чергу, потребує вдосконалення механізму економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання.

Потреба у впровадженні інновацій промисловими підприємствами значно зростає і в зв'язку із членством України у СОТ. Посилення конкуренції за ринки збуту зумовлює одночасне підвищення якості продукції та зниження її собівартості, що можливе за умови ефективної інноваційної діяльності. Нагального вирішення потребує формування інноваційного потенціалу вітчизняної промисловості, адже зміни щодо підвищення вимог до якості продукції, посилення конкуренції, зумовили необхідність розробки механізму підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, що є особливо актуальним, зважаючи на глобальні світові трансформації.

Дослідженням економічного розвитку та зростання присвятили свої праці такі зарубіжні вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршал, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер, Р. М. Солоу, Дж. Хікс та ін. Серед вітчизняних науковців слід відзначити розробки А. М. Бузні, А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, О. Д. Гудзинського, І. І. Лукінова, С. В. Мочерного, Б. Й. Пасхавера, Є. В. Савельєва, В. П. Семиноженка, Н. М. Сіренко, В. К. Сенчагова, А. А. Чухна, С. І. Юрія та ін. Втім, посилення процесів глобалізації та їх вплив на розвиток окремих галузей національного господарського комплексу потребує подальших досліджень щодо визначення факторів економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Мета дослідження. Метою роботи є обґрунту-

вання резервів підвищення індикативного впливу інновацій на економічний розвиток промислових підприємств за проведення оцінки стану інноваційного забезпечення вітчизняних підприємств. Для досягнення поставленої мети виділено окремі блоки завдань: аксіоматичний огляд проблеми дослідження; диференціація цілей розвитку виробничих систем; висвітлення характеру організації інноваційної діяльності на промислових підприємствах України; виділення ресурсно-обмежуючих факторів розвитку інноваційної діяльності; проведення аналітико-змістових підсумків.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення проблеми інноваційного розвитку, розширеного відтворення та ефективного функціонування промислових підприємств України, наукові праці вчених-економістів, довідкові видання з економіки та відповідні законодавчі і нормативні акти.

Виклад основного матеріалу. Проблема економічного розвитку базується на двох аксіомах: потреби суспільства безмежні; ресурси суспільства, необхідні для виробництва товарів і послуг, обмежені і рідкісні. Так, А. Смітт вважав виникнення ринків наслідком обмеженості економічних ресурсів, обмеженості виробничих можливостей людини і суспільства. Економічні ресурси і виробничі можливості людини обмежені відносно, у порівнянні з їх безмежними потребами, які реалізуються через виробництво. А це в загальному вигляді зводиться до цілеспрямованої діяльності людей на задоволення своїх потреб, де взаємодіють основні фактори виробництва – праця, земля, капітал [1].

В сучасній науці виділяють декілька основних моделей економічного розвитку, пов'язаних з господарським зростанням: 1) модель лінійних стадій розвитку; 2) теорія структурних трансформацій; 3) теорія зовнішньої залежності; 4) модель інноваційного розвитку; 5) неокласична модель вільного ринку; 6) теорія ендогенної моделі сталого розвитку; 7) модель сталого розвитку [2, с. 23].

В умовах ринкової конкуренції основою формування різних цілей розвитку виробничої системи виступають якісні параметри виробництва, саме це забезпечує задоволення споживчих потреб. Перший рівень цілей формується на основі якісних характеристик товару, підвищення якості та обслуговування, розширення ринків збуту тощо. Цілями другого та третього рівнів є економічні показники діяльності, насамперед узагальнюючі показники ефективності виробництва за окремими видами продукції, оскільки шляхом оптимізації цілей системи досягається її ефективність і перспективність, вдосконалюється структура та система управління.

В Україні збережений достатній інноваційний потенціал, який розвивається практично самостійно в:

- окремих галузях оборонної промисловості (радіоелектронне стеження, радіолокація, засоби наведення високоточної зброї, системи бронетанкової техніки, системи протиповітряної оборони), можливості у виробництві якої – 8 млрд грн за відповідного сприяння держави;
- енергетичному атомному машинобудуванні (Україна має більше 12% світового ринку);
- авіаційному та енергетичному турбінобудуванні (Україна має більше 43% високотехнологічного експорту);
- ракетній, авіаційній та космічній техніці (Україна є учасником великої кількості міжнародних проєктів і має стабільне позитивне торгове сальдо);
- технології надвисоких частот (Україна посідає одне з чільних місць у світі);
- кристалічні матеріали для мікроелектроніки, сонячної енергетики.

Раціональне використання існуючого науково-технічного та інноваційного потенціалу має стати однією з важливих передумов подолання технологічного відставання України від провідних країн Заходу. Дотепер в Україні щороку виконується понад 60 тис. науково-технічних розробок. Тематично їх сукупність не надто відрізняється від досліджень у країнах Заходу. Значна кількість робіт присвячена розвитку науки про життя, тобто вирішенню соціально-гуманітарних проблем здоров'я людини, збереженню довкілля, що є характерним для розвитку науки у країнах Західної Європи [3, с. 312].

Основою створення сучасної виробничої системи стають інноваційні технології, які формують організаційні та управлінські процеси, надають можливість досягнення конкурентних переваг для успішної діяльності підприємств в умовах ринкових відносин, визначають питання їх якісного та ефективного розвитку. Для забезпечення постійного оновлення і вдосконалення виробничих процесів на підприємстві слід по-

стійно виявляти поточні та майбутні проблеми, пов'язані із зміною життєвого циклу продукції й технологій.

Дослідження проблем організації інноваційної діяльності на промислових підприємствах України виявило, що поряд із відсутністю діючих державних програм підтримки та фінансування інноваційних проєктів, нестачею власних оборотних коштів у підприємств, впровадження нововведень найчастіше вимагає значно більших витрат, ніж очікувалося при ухваленні рішення про інновацію; потенційно ефективні нововведення не впроваджуються або впроваджуються з великою затримкою у часі (внаслідок помилок в оцінці строків впровадження, опору впровадженню інновацій, недосконалої організації інноваційних процесів та відсутності розвинутої інноваційної інфраструктури). Важливість максимально швидкого (або, як мінімум, своєчасного) виходу інновації підприємства на ринок (наприклад, нової продукції або послуги) стосується проблеми скорочення тривалості інноваційного циклу. Адже, інновація будь-якого виду має системний характер і розповсюджується в усі сфери діяльності організації та є головним фактором росту економічного ефекту [4, с. 97].

У 2012 р. інноваційною діяльністю у промисловості України займалися 1758 підприємств, або 17,4% промислових підприємств (у 2008 р. – 1397 підприємств, або 13%). При цьому на технологічні інновації у поточному році підприємствами витрачено 11,5 млрд грн. Близько 70% коштів було витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 8,4% – на внутрішні і 2,0% – на зовнішні науково-дослідні розробки, 0,4% – на придбання інших зовнішніх знань та 19,1% склали інші витрати [5]. У 2011 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 1679 підприємств, або 16,2% загальної кількості обстежених промислових (у 2010 р. – 1462 підприємства, або 13,8%). Вищою за середню в Україні частка інноваційних підприємств була серед підприємств із виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (34,9%), машинобудування (24,5%), а також хімічної та нафтохімічної промисловості (24,0%); у розрізі регіонів на промислових підприємствах Запорізької, Івано-Франківської, Миколаївської, Одеської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей, міст Києва та Севастополя [6].

Впровадженням інновацій у 2012 р. займалися 1371 підприємство (78% загальної кількості інноваційно активних). Впроваджували інноваційні види продукції 704 підприємства, кількість яких становила 3403 найменувань, з них 962 – машини, устаткування, прилади, апарати. Нові технологічні процеси у звітному періоді запровадили 598 підприємств. Їхня

кількість склала 2188 процесів, у тому числі мало-відходних, ресурсозберігаючих – 554 [5].

Ефективний розвиток та реалізація інноваційних проектів потребує значних обсягів фінансування. Сприятиме вирішенню питання активізації інноваційної діяльності у промисловості України створення пільгових умов, для тих підприємств, які впроваджують інноваційні технології і здійснюють науково-дослідну діяльність.

В Україні фінансування інноваційної діяльності передбачає такі джерела [7]:

- а) кошти Державного бюджету України;
- б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;
- в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;
- г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;
- д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;
- е) інші джерела, не заборонені законодавством України.

Структуру фінансування інноваційної діяльності за джерелами наведено в табл. 1.

За досліджуваний період основним джерелом фінансування інноваційної діяльності були власні кошти підприємств, що в загальній структурі фінансування за досліджуваний період становили від 52,9 до 87,7%. Залучення іноземних інвестицій відбувалось досить нерівномірно та в недостатніх обсягах, зокрема найнижче значення даного показника зафіксоване у 2011 р. Коштами іноземних інвесторів в обсязі

56,9 млн грн (2411,4 млн грн) скористалися – 11 підприємств, вітчизняних інвесторів обсягом 45,4 млн грн – 14 підприємств [6].

Реалізація інноваційних проектів пов'язана з фінансовими ризиками. Значною мірою на результативність реалізації таких проектів впливають чинники, що формують фінансову спроможність, передусім іде мова про підвищення рівня державного фінансування, зниження кредитних ставок, усунення причин щодо формування власних нагромаджень підприємств. Отже, загальна сума витрат підприємств на інноваційну діяльність є недостатньою. Так, питома вага витрат на інноваційну діяльність складає приблизно 0,99% від обсягу реалізованої в Україні продукції, що є просто недопустимим.

У структурі витрат на інноваційну діяльність найбільша частка припадає на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, де витрачається майже три чверті загального обсягу інноваційних витрат. Так, у 2012 р. близько 70% коштів було витрачено на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, 8,4% – на внутрішні та 2,0% – на зовнішні науково-дослідні розробки, 0,4% – на придбання інших зовнішніх знань та 19,1% склали інші витрати, на технологічні інновації підприємства витратили 11,5 млрд. грн. (рис.1).

Щодо реалізації інноваційної продукції, то у 2012 р. 1037 підприємствами реалізовано суму на 36,2 млрд грн, або 3,3% загального обсягу реалізованої промислової продукції (у 2011р. відповідно 42,4 млрд грн та 3,8%). Реалізацію продукції за межі України здійснювали 332 підприємства, обсяг якої

Таблиця 1

Структура фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							
		власних коштів підприємств		державного бюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2000	1757,1	1399,3	79,6	7,7	0,4	133,1	7,6	217,0	12,4
2001	1971,4	1654,0	83,9	55,8	2,8	58,5	3,0	203,1	10,3
2002	3013,8	2141,8	71,1	45,5	1,5	264,1	8,8	562,4	18,6
2003	3059,8	2148,4	70,2	93,0	3,0	130,0	4,2	688,4	22,6
2004	4534,6	3501,5	77,2	63,4	1,4	112,4	2,5	857,3	18,9
2005	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,5	157,9	2,7	520,2	9,1
2006	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,9	176,2	2,9	658,0	10,6
2007	10850,9	7999,6	73,7	144,8	1,3	321,8	3,0	2384,7	22,0
2008	11994,2	7264,0	60,6	336,9	2,8	115,4	1,0	4277,9	35,6
2009	7949,9	5169,4	65,0	127,0	1,6	1512,9	19,0	1140,6	14,4
2010	8045,5	4775,2	59,4	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,5
2011	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,7
2012	11480,6	7335,9	63,9	224,3	1,9	994,8	8,7	2925,6	25,5

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [5,6]

склав 36,9% від загального обсягу реалізованої інноваційної продукції, у тому числі в країні СНД – 24,7%. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало продукцію, що була новою для ринку. Обсяг такої продукції склав 14,5 млрд грн, більш ніж половину якої (52,4%) 105 підприємств поставили на експорт. Слід зазначити, що більшість підприємств у звітному періоді (85,7%) реалізовували продукцію, яка була новою виключно для підприємства. Її обсяг склав 21,7 млрд грн, 26,6% якої 260 підприємств реалізували за межі України [5].

Тому, перспективним напрямом щодо активізації інноваційної діяльності промислових підприємств є збільшення фінансування за рахунок власних коштів та коштів інших зацікавлених суб'єктів (вітчизняних та закордонних), оскільки в сучасних умовах важливою функцією держави повинна бути діяльність, спрямована на вирішення саме соціальних проблем, захисту незахищених прошарків населення тощо. В свою чергу, розв'язання даної проблеми потребує вирішення макроекономічних питань (наприклад, запровадження пільгового оподаткування коштів, які спрямовуються на розробку інновацій та впровадження їх на практиці).

Відтак, зважаючи на недостатню кількість фінансових ресурсів та потребу в нарощуванні виробництва промислової продукції високої якості, необхідно здійснювати виважену політику щодо створення сприятливих умов для формування бази інвестиційного забезпечення шляхом поєднання та створення раціональної структури використання власних і залучених ресурсів.

Щодо використання позикових коштів як одного з джерел інвестиційного забезпечення, що підлягає поверненню, то до переваг залучення такого ресурсу належить не оподаткування виплати відсотків за їх використання, тому що вони відносяться до затрат підприємства,

а інфляційний процес опосередковує зниження купівельної спроможності повернутих коштів. До недоліків використання позикових коштів належить збільшення сплати відсотків в разі збільшення питомої ваги їх використання, що зумовлює зменшення прибутковості від здійснення інноваційної діяльності.

Основою стратегічної організації інноваційної діяльності підприємств має стати стратегія інноваційної діяльності, що розробляється в межах корпоративної (комплексної) стратегії розвитку підприємства і зумовлює формування стратегічного набору підприємства: товарної, маркетингової, конкурентної, ресурсної, фінансової, виробничої й іншої стратегій, будучи їхньою рушійною силою, тобто визначає зміст, склад, агресивність стратегій. Застосування концепції стратегічної організації інноваційної діяльності дозволить підприємству поліпшити якість прийнятих управлінських рішень і забезпечить підвищення ефективності інноваційної діяльності як у цілому, так і кожної інновації, зокрема за рахунок скорочення витрат часу на розробку й впровадження інновації, а отже, мінімізації витрат матеріальних і фінансових ресурсів.

Законом України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” стратегічними пріоритетними напрямами на 2011 – 2021 роки визначено:

- 1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;
- 2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;
- 3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

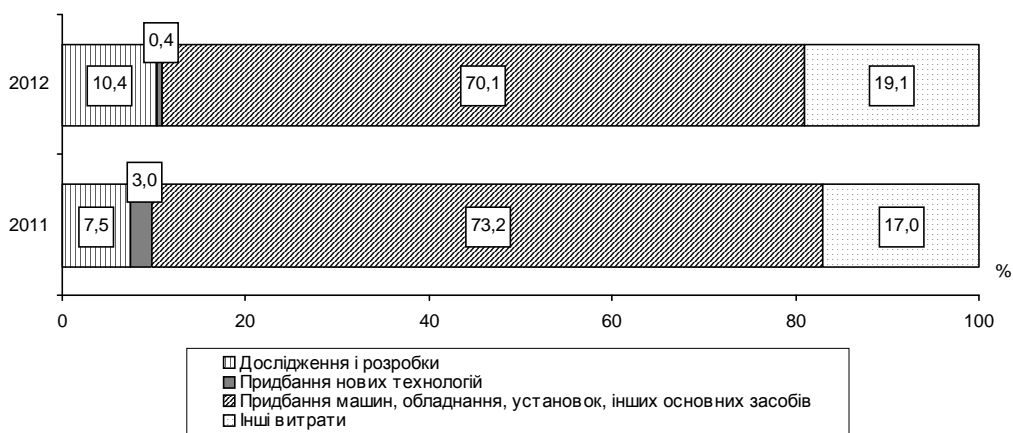

Рис. 1. Розподіл обсягу витрат за напрямками інноваційної діяльності, % [5]

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки.

Дослідження факторів економічного розвитку дозволяє запропонувати певні критерії їх розмежування та групування [9, с.119]:

– рівень значимості: ресурси (потенційні фактори), джерела, рушійні сили, засоби поживлення джерел та активізації рушійних сил, фактори;

– характер впливу: фактори екстенсифікації та інтенсифікації; підсилюючого, послаблюючого, гальмівного характеру;

– ступінь впливу: безпосереднього і опосередкованого;

– спрямованість впливу: екзогенні (зовнішні) та ендегенні (внутрішні);

– структура економічної системи: фактори розвитку структурних елементів системи, зокрема якісного вдосконалення та кількісного зростання продуктивних сил, розвитку економічних відносин, вдосконалення господарського механізму;

– етапи та цільові орієнтири розвитку макроекономічних систем: визначення таких факторів можливе лише в процесі дослідження форм проявів законів та закономірностей розвитку систем.

Ефективність інноваційної діяльності виявляється на мікроекономічному рівні (рівні окремих суб'єктів господарювання, які прагнуть поліпшити результати свого господарювання і отримати вищий прибуток у довгостроковій перспективі) і на макроекономічному (рівні держави, метою якої є забезпечення динамічного розвитку всього суспільства).

Про ефективність реалізації інновацій свідчать не лише економічні результати. Інновації можуть змінювати і умови праці, зменшувати потребу у неоновлених ресурсах, створювати можливість виконання тих робіт, які дотепер були поза межами людських чи технічних можливостей, формувати нові напрями науково-технічного розвитку тощо [10, с. 282].

Отже, високих результатів підприємства можуть досягати лише за систематичного і цілеспрямованого новаторства, націленого на пошук можливостей, які відкриває середовище господарювання щодо виготовлення і впровадження нових видів товарів, нових виробничих і транспортних засобів, освоєння нових ринків і форм організації виробництва, що передбачає

особливий, новаторський, стиль господарювання, в основі якого – орієнтація на нововведення, систематична і цілеспрямована інноваційна діяльність.

Висновки. Економічне зростання у будь-якій сфері визначаються визначальною роллю інновацій, які значною мірою сприяють підвищенню продуктивності праці і ефективності вкладеного капіталу.

Особливу роль в розвитку інноваційної сфери економіки відіграє світовий науково-технічний прогрес, адже саме він дозволяє визначати рівень розвитку кожного елемента інноваційної системи та використання науково-технічного потенціалу країни, а також характеризувати процес поступового розвитку науки та техніки, виробництва і сфери споживання.

Першочерговими заходами із реалізації трансформаційних перетворень в економіці з метою підвищення її конкурентоспроможності за рахунок інноваційної її складової є: обґрунтування стратегічних напрямків інноваційного розвитку; формування системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; розширення мережі об'єктів інноваційної інфраструктури; впровадження заходів щодо створення центрів інноваційного розвитку, стимулювання кредитно-фінансової діяльності. Це означає здійснення пошукової інноваційної діяльності в різних напрямках з виділенням окремих інноваційних проектів, пріоритетних на час їх актуалізації. Управління сукупністю інноваційних процесів визначає інноваційну політику підприємства, яка формується на основі певних принципів і встановлює зв'язок між розвитком підприємства і напрямками його інноваційної діяльності.

Література

1. **Смит А.** Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Наука, 1993. – 129 с.
2. **Сіренко Н. М.** Управління стратегією інноваційного розвитку аграрного сектора економіки України : монографія / Н. М. Сіренко. – Миколаїв, 2010. – 416 с.
3. **Стратегія** інноваційного розвитку України на 2010 – 1020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Авт.-упоряд: Г. О. Андрощук, І. Б. Жилієв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. – К. : Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
4. **Бондаркова В. М.** Теоретичні основи інноваційного забезпечення підприємств / В. М. Бондаркова // Вісник СНАУ серія „Економіка та менеджмент”, випуск 8 (37), 2009. – С. 93 – 97.
5. **Експрес-випуск** „Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2012 році”, [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. **Статистичний збірник** „Наукова та інноваційна діяльність в Україні”. – К. : ДП „Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України”, 2011.

– 327 с. 7. Закон України „Про інноваційну діяльність” № 40-IV від 4.04.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – С. 266. 8. Закон України „Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” №433-IV від 16 січня 2003 р. (із зм.) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gada.gov.ua>. 9. **Проданова Л. В.** Фактори розвитку економічних систем / Л. В. Проданова // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (1 грудня 2010 р.) : тези доп. – Донецьк, 2010. – С. 117 – 120. 10. **Йохна М. А.** Економіка і організація інноваційної діяльності / Йохна М. А., Стадник В. В. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2005. – 400 с.

**Погріщук Б. В., Мельник В. І., Пилявець В. М.
Інновації як індикатор економічного розвитку промислових підприємств**

У статті розглянуто питання економічного розвитку підприємств на інноваційних засадах, здійснено оцінку стану інноваційного забезпечення вітчизняних підприємств, обґрунтовано резерви підвищення індикативного впливу інновацій на економічний розвиток промислових підприємств.

Ключові слова: економічний розвиток, промислові підприємства, інновації.

**Погрищук Б. В., Мельник В. И., Пилявец В. М.
Инновации как индикатор экономического развития промышленных предприятий**

В статье рассмотрены вопросы экономического развития предприятий на инновационной основе, осуществлена оценка состояния инновационного обеспечения отечественных предприятий, обоснованы резервы повышения индикативного влияния инноваций на экономическое развитие промышленных предприятий.

Ключевые слова: экономическое развитие, промышленные предприятия, инновации.

**Pohrischuk B. V., Melnik V. I., Pylyavets V. M.
Innovation as an Indicator of Economic Development of the Industrial**

This paper considers the economic development of innovative enterprises on the basis of the estimation of the innovation of domestic enterprises, proved reserves increase the indicative impact of innovation on economic development industry.

Key words: economic development, industry, innovation.

Стаття надійшла до редакції 18.07.2013

Прийнято до друку 30.08.2013